

VIJAS STRUPULES MONOGRĀFIJA “DEKORATĪVĀ GLEZniecĪBA RĪGAS INTERJEROS: 16. GADSIMTS — 18. GADSIMTA TREŠAIS CETURKSNIS”

Aija Taimiņa
aija.taimina@lu.lv

Strupule, Vija (2023).

**Dekoratīvā glezniecība Rīgas interjeros:
16. gadsimts — 18. gadsimta trešais ceturksnis.**

Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts, 408 lpp.

Atslēgas vārdi: monogrāfija, arhitektūras vēsture, mākslas vēsture, polihromija

Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts (MVI) 2023. gadā laidis klajā jaunu, apjomīgu Dr. art. Vijas Strupules monogrāfiju “Dekoratīvā glezniecība Rīgas interjeros: 16. gadsimts — 18. gadsimta trešais ceturksnis” (408 lpp.), kas iekļaujas MVI iedibinātajā monogrāfiju sērijā “Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūta disertācijas” kā VII, jaunākais izdevums. Kopš Dr. art. Vijas Strupules doktora darba aizstāvēšanas (16.09.2016) aizritējuši jau septiņi gadi, kas ļāvuši vēl dziļāk iejusties pētījuma tematikā un būtiski bagātināt pētījumu ar kvalitatīvu, daudzveidīgu, rūpīgi atlasītu un atjauninātu ilustratīvo materiālu — kopskaitā 226 attēliem. Monogrāfijas pamatteksu papildina plašs zinātniskais aparāts: izmantotās literatūras saraksts (izlase), terminu vārdnīca, personu rādītājs, vietu, ēku un adrešu rādītājs, attēlu saraksts (latviešu, angļu un vācu valodās), kopsavilkumi (angļu un vācu valodās). Būtiska jaunradīta zinātniskā vērtība ir pielikumiem: Rīgas krāsotāju darbības hronoloģiskajai tabulai, meistara Korda Meijera darbu hronoloģiskajam apskatam.

Dr. art. Vijas Strupules monogrāfijas “Dekoratīvā glezniecība Rīgas interjeros: 16. gadsimts — 18. gadsimta trešais ceturksnis” atvēršana 2023. gada 29. septembrī dzīvespriecīgi un koši ievadīja UNESCO Pasaules mantojuma centra atbalstīto un Latvijas Arhitektu savienības rīkoto ikgada Arhitektūras nedēļu, kuras mērķis kā arvien ir novērtēt sasniegumus arhitektūrā un rosināt diskusijas par to. Jaunā monogrāfija pievērš uzmanību 16.–18. gs. Rīgas arhitektūras mantojumam un urbānās kultūras manifestācijai interjeros, proti, rīdzinieku veidotajai laicīgo un sakrālo telpu polihromijai, pret ko laika ritējums bijis tik nesaudzīgs. Ja par vēsturisko pilsētplānojumu un seno ēku sākotnējo veidolu visai pārlicinoši ļauj spriest saglabātie plāni, gravīras, fotogrāfijas, tad liecības par interjeru un par iekštelpu polihromiju visbiežāk meklējamas empīriski, burtiski milimetru pa milimetram, arhitektoniskas izpētes gaitā atsedzot zem vēlākiem uzslāņojumiem slēptās dekoratīvās apdares fragmentus. Pētījums apliecina, ka arhitektoniskas izpētes veiksmes garants ir teorijas un izpētes prakses apvienojumā; autore ir mākslas vēsturniece un MVI pētniece, viņa kā SIA “Arhitektoniskās izpētes grupa” darbiniece ilgas stundas daudzu gadu gaitā strādājusi vai katrā pētījumā minētajā objektā, lai personīgā pieredzē un atklājumos balstītās atziņās spētu veidot iespējami precīzāko priekšstatu par seno ēku. Pētnieka vērīgums, asredzība, kas reizēm pārtapusi gaišredzībā ļauj rekonstruēt bijušo polihromiju un telpas dekoratīvo risinājumu arī pēc visai niecīgām pazīmēm. Īpaša grāmatas vērtība ir izvērtie polihromijas tehnisko aspektu raksturojumi, kas stāsta par senajām tehnoloģijām, darba metodēm, pigmentiem un meistaruru krāsotiem. Jaunā monogrāfija ir pārlicinoši aizpildījusi līdz šim fiksēto tematisko robu Latvijas arhitektūras vēstures senākajā posmā, sniedzot dziļu ieskatu būtiska, bet sistemātiski nepētīta interjera elementa — iekštelpu polihromijas attīstībā.

Dr. art. Vijas Strupules darbs nostājas līdzās Dr. art. Annas Ancānes monogrāfijai “Rīgas arhitektūra un pilsēt būvniecība 17. gs. otrajā pusē” (Rīga: MVI, 2016). Abi pētījumi ļauj veiksmīgi rekonstruēt zviedru laika Rīgas pilsētvidi, sabiedrisko un privāto dzīves telpu, spriest par ideju un paraugu pārneses nozīmi mākslas un arhitektūras jomā, par mākslinieku un būvnieku pārceļojumiem un Eiropas vienoto kultūrtelpu, par rīdzinieku gaumes transformācijām, par ekonomisko un politisko situāciju kā arhitektonisku risinājumu priekšnoteikumu. Senā Rīga atdzīvojas, iekrāsojas, un pēkšņi neizteiksmīgā pelēcība ir zudusi...

Nu tiem, kas skatās vērīgāk un saredz dziļāk, Rīgas veco namu apsūbējušās, vietām apdrupušās un nesaudzīgu pārbūvju pārveidotās istabu sienas un griesti iemirdzas senajā krāsainībā, ko ļauj ieraudzīt vai uzminēt un gara acīm rekonstruēt Strupules monogrāfijā sniegtās detalizētās norādes. Būtiski, ka interesentam par monogrāfijā aprakstīto lielākoties iespējams pārlicināties patstāvīgi, tam lieti noder aprakstīto namu adreses.

Monogrāfiju ievada I. nodaļa, kurā pirmo reizi Latvijas mākslas un amatniecības vēstures historiogrāfijā veidots pārskats par Rīgas krāsotāju amata (cunftes) vēsturi līdz 18. gs. beigām. Amata vēsturi turpina brīvākā formā veidots amata meistaruru leksikona analogs, proti, hronoloģiskā secībā kārtots Rīgas krāsotāju meistaruru biogrāfiju apkopojums, kas sniedz arhīvu materiālu un dokumentu apstiprinātas ziņas par krāsotāju meistaruru darbību.

Turpmākais pētījuma izklāsts veidots hronoloģiski. Te vērts atzīmēt, ka grāmatas II. nodaļā apkopotas un analizētas izpētē gūtās ziņas arī par vissenākajiem (14.–16. gs. sākuma) polihromijas atsegumiem Rīgas sakrālo celtnu interjeros. Iznākumā monogrāfija sniedz Rīgas interjeru polihromijas kopainu piecu gadsimtu aptvērumā.

V. nodaļa veltīta izcilajam Rīgas krāsotāju meistaram Kordam Meijeram (*Cord*

Meyer, ap 1638–1703) un varētu būt pelnījusi kļūt par atsevišķu monogrāfiju. Bagāti ilustrētais Meijera darbības pārskats noteikti ir viena no būtiskākajām grāmatas vērtībām, kas izvērsti un argumentēti rāda komplicēto vizuālo paraugu adaptācijas un lokalizācijas procesu, visai precīzi apzināto ceļu no parauggravīrām un grāmatas ilustrācijām līdz interjera gleznojumiem. Daudzo vizuālo pirmparaugu identifikācija un iespiedgrafikas darbu izcelsmes vietas precizējumi ļauj spriest gan par meistarū pārvietošanās ģeogrāfiju, gan par grāmatu un grafikas darbu tirgu 17.–18. gs. Eiropā kā par brīvu, efektīvu, jaudīgu ideju un tēlu pārnēsēšanas instrumentu, kam būtiska loma Latvijas kultūrtelpas modernizācijā.

Tādejādi jaunā Strupules grāmata ceļ godā arī kādu senu un izcilu grāmatu: monogrāfijā daudzārt pieminēto 1672. gada Lineburgas luterāņu Bībeli, kuras gravīras bija kļuvušas par Rīgas Doma, Sv. Jāņa un zudušo Sv. Pētera baznīcas gleznojumu pirmparaugu, jau Ojāra Spāriša atpazītu avotu. Kas zina, varbūt tagad Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā glabātā lepnā Lineburgas Bībele piederējusi pašam gleznotājam — Rīgas krāsotāju meistaram Kordam Meijeram. Skaidrs gan, ka vēlāk Bībele bijusi Rīgas aptiekāra, ceļotāja, nopietna mākslas un naturāliju kolekcionāra Johana Jākoba Fosa (*Jakob Johann Voss*, 1736–1794) īpašumā. Nu ar jauno monogrāfiju rokās katrs var doties aprīņot Meijera gleznojumus baznīcās, kas bija tik vērienīgi un efektīgi pārvērtuši Rīgas sakrālos interjerus. Bet izcilu vācu un holandiešu mākslinieku 155 gravīras retumu krājums Bībelē varbūt var sniegt vēl kādu atklājumu arhitektūras vēsturei.

Korda Meijera darbības apskatā iekļaujas arī stāsts par 1786. gada remontdarbos zudušajiem Rīgas Doma baznīcas altārdaļas velvju gleznojumiem (223.–226. lpp.), ko savos mūža otrajā pusē rakstītajos “Manas dzīves tēlojumos un aprakstos” (*Darstellungen*

gen und Charakteristiken aus meiner Leben. Bd.1. 1839, S. 130) emocionāli un plaši aprakstījis arī publicists Garlībs Helvīgs Merķelis (*Garlieb Helwig Merkel*, 1769–1850). Merķelis skolas gados daudzārt redzēto Pastarās tiesas ainu apsidā uzskatīja par traucējošu un pretīgu, lai arī tolaik domāja, ka gleznojumi tapuši 16. gadsimta sākumā vai varbūt pat saistīti ar Mikelandžolo (*Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni*, 1475–1564) ietekmju loku. Vijas Strupules pētījums Doma baznīcas velvju gleznojumu atribūcijas jautājumu pārliecinoši atrisinājis un turklāt datējis: velves apgleznojais Kords Meijers, kurš darbus sācis 1689. gadā.

Grafisko pirmparaugu meklējumi ir būtiska dekoratīvo gleznojumu izpētes sadaļa; jo senāks ir pētāmais attēls, jo komplicētāks ir ceļš līdz argumentētai sapratnei par attēla ikonogrāfiju un simbolisko vēstījumu. Svarīga tāpēc ir precīza attēla un gleznojuma ikonogrāfiskās programmas atkodēšana jo sevišķi būtiska vēlās renesanses, manierisma un baroka mākslas kontekstā 16.–17. gs. Monogrāfijā atrodami daudzi argumentēti, precīzi un dziļi ikonogrāfijas analīzes paraugi, piemēram, nama Audēju ielā 10 griestu gleznojumu apraksts (163.–167. lpp.). Baroka laika simboliskā mākslas vide tika veidota saskaņā ar emblemātikas likumiem un, vadoties pēc lielā skaitā un daudzveidībā izdotajām emblemātikas grāmatām; simbolisko, visai lakonisko attēlu (ierasti tondo formā) definēja devīze, to skaidroja epigramma vai citāts, skaidroja izvērstas pavadteksts latīņu valodā ar citātiem no literatūras. Par emblemātisko parauggravīru nepastarpinātu klātbūtni norāda vispirms jau polihromo gleznojumu tondo (apļa) forma. Monogrāfijā emblemātikas jautājumiem veltīts daudz uzmanības, tomēr vēl tālāki analogiju meklējumi plašajā emblemātikas literatūrā varētu sniegt atmiņajumu arī vairākām ne visai pārliecinoši atminētām ikonogrāfiskām miklām. Piemēram, griestu gleznojumā aplī redzamā koka (159.–162. lpp.) pirmparaugs

visdrīzāk varētu būt rodams ārkārtīgi populārajos, atkārtoti izdotajos Andrea Alciato (*Andrea Alciato*, 1492–1550) — Joahima Kamerārija Jaunākā (*Joachim Camerarius*, 1534–1598) loka izdevumos. Daudzveidīgi variētajam koka attēlam jaunas detaļas un saspēle ar latīņu pavadtekstiem ikreiz piešķir citu jēgu, tā rosinot emblēmas aplūkotājam gan reliģiski celmsmīgas, gan didaktiski moralizējošas pārdomas. Piemēram, meistars paraugam varēja izmantot Kamerārija grāmatā “*Symbolorum et emblematum ... centuria una...*” (Frankfurte, 1654) XII. emblēmu ar devīzi “*Rara juvant*” (reta palīdzība) ar paskaidrojumu sentenci “Kristus ir dzīvs Dieva atveids, kas spēj dziedēt nevarīgos ar senā cilvēka spēku” (tulk. no latīņu), savukārt XXXI. emblēma ar devīzi “*Nec dum cessat amor*” (mīlestība nekad nebeidzas, tulk. no latīņu) ar spēcīgu koku, kam līdzās celms ar jaunu atvasi, vēsta “Kad nāve paņem visu, tā neizdzēs mīlestību, kas ir saistījusi laulātos” (tulk. no latīņu).

Pārdomas raisa vēl pāris ikonogrāfiski skaidrojumi. Piemēram, Maķedonijas valdnieka Aleksandra Lielā apmetņa jeb hlamiņas sarkanā krāsa liecina nevis par kaislīgu un grēcīgu raksturu (160. lpp.), bet par viņa valdnieka un karavīra augsto statusu; grieķu-Bizantijas tradīcijā vienīgi imperators drīkstēja nēsāt sarkanu (purpuru) ceremoniālo hlamiņu. Runājot par daudzos gleznojumos redzamo florālo motīvu simbolisko nozīmi, būtu jāpatur prātā tas, ka laika gaitā simbolu nozīme mainās; antīkās pasaules ziedi un augļi, nonākot katolisko viduslaiku “Marijas dārziņā”, iemanto jaunu, kristīgu simbolisko jēgu. Savukārt baroka laikā tie paši ziedi un augļi iegūst jaunu, aktuālāku, laicīgāku nozīmi. Tāpēc kristīgās ikonogrāfijas sniegtais skaidrojums ne vienmēr ir pielietojams, pētot barokāli protestantiskās simbolikas iespaidā tapušus attēlus. Jāvairā, vai 17. gs. granātābols Rīgas pils polihromijas atsegumos (98. lpp.) patiesi pieder poļu laika katoliskajai pasaulei kā Apsolītās

zemes auglis, baznīcas un draudzes simbols, arī Marijas atribūts, vai arī šis granātābols ir tipisks “malus granata” — baroka laika auglības, pārpilnības, varas simbols. Tikai fleksibli meklējot atbildi vienlaikus mūsdienu ikonogrāfijas leksikonos (piem., *Lexicon der christlichen Ikonographie. Bd.2: Allgemeine Ikonographie. Rom u.a.; Herder, 1990. Sp. 198–199*) un baroka laika standartdarbos (piem., *Picinellus Ph. Mundus symbolicus in emblematum... Colonia Agrippina, 1695. P. 572–576*), ir iespējams iejutīgi rekonstruēt seno meistarū un to pasūtītāju pasaules skatījumu.

Protams, gleznojumu saglabātība un krāsu zudumi liedz pilnībā izprast ne tikai attēla simbolisko vēstījumu, bet arī sākotnējo kopskatu. Iespējams, ka 16. gs. vidū gleznotā sievietes pusfigūra Skārņu ielā 4 (110. lpp.) ir tapusi Reformācijas laikā labi pazīstamā Vitenbergas galma gleznotāja Lūkasa Krānaha Vecākā (*Lucas Cranach the Elder, 1472–1553*) un, jo īpaši, Lūkasa Krānaha Jaunākā (*Lucas Cranach the Younger, 1515–1586*) sieviešu portretu ietekmē; jādomā, ka sievietes figūras prototips tāpēc meklējams protestantiskajā Vācijā. Pieļaujams, ka par prototipu tikusi izmantota kāda 16. gs. gravīra, kas attēlo vienu no Tikumiem, kādu antīku vai alegorisku figūru (piem., Fortūnu vai Justīciju) vai Bībeles varoni (piem., Judīti). Šādas sieviešu pusfigūras sava laika modes tērpos bija gan redzamas uz t.s. Vitenbergas tipa grāmatu iesējumu ādas vākiem kā reljefs bezkrāsas iespaiduma attēls, un pat uz glazētiem krāsns podiņiem.

Būtiski krāsas zudumi liedz korekti un ticami transkribēt un rekonstruēt arī Rīgas Sv. Jēkaba baznīcas Krusta kapelā atrasto (nepilno) uzrakstu latīņu valodā (84.–85. lpp.), kas saturiski visdrīzāk saistīts ar Sv. Marijas godam veltītajiem liturģiskajiem tekstiem vai psalmiem. Tā atšifrēšana ir nākotnes uzdevums. Svarīgi norādīt, ka Strupules monogrāfija šajā gadījumā piesaika jaunu, faktiski nepētītu tēmu ne tikai poli-

hromijas, bet arī kultūrvēstures un filoloģijas aspektā. Tā ir epigrāfika, vēstures palīgzinātne, kas pēta senus uzrakstus. Rīgas seno uzrakstu fiksācija un izpēte varētu sniegt nākotnē daudz būtisku atziņu, arī par teksta lomu publiskajā komunikācijā. Te vērts atgādināt, ka daudzi tagad zudušie uzraksti fiksēti 17.–19. gs. rokrakstos, kas pieejami atmiņas institūcijās. Lai tas pamudina nākamos pētniekus.

Rīgas interjeru polihromijas izpētei noteikti punkts nav pieliekams. Jau tagad zināms, ka arī citviet Latvijā ir atrodamī vērtīgi laicīgo (lielākoties muižu) un sakrālo telpu (baznīcu) dekoratīvie gleznojumi. Tāpat jādomā, ka arvien jaunos namos tiks atklāti līdz šim nezināmi polihromijas paraugi. Jau nātrādumu izpētei kā rokasgrāmata varēs kalpot *Dr. art.* Vijas Strupules enciklopēdiskā monogrāfija.

Par autori

Aija Taimiņa, *Dr. philol.*, Latvijas Universitātes (LU) Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļas vadītāja, LU vadošā pētniece. Interesu loks: kultūrvēsture, vācbaltiešu kultūras mantojums, grāmatniecības un bibliotēku vēsture, mākslas vēsture.

About the Author

Aija Taimiņa, *Dr. philol.*, Head of the Department of Manuscripts and Rare Books of the Academic Library of the University of Latvia (UL), leading researcher of the UL. Areas of interest: cultural history, Baltic-German cultural heritage, book and library history, art history.

MONOGRAPH BY VIJA STRUPULE, DECORATIVE PAINTING IN RIGA INTERIORS: 16TH CENTURY — THIRD QUARTER OF THE 18TH CENTURY

Aija Taimiņa
aija.taimina@lu.lv

Summary

Keywords: *monograph, architectural history, art history, polychromy*

In 2023, the Institute of Art History (IAH) of the Latvian Academy of Art published a new, extensive monograph by *Dr. art.* Vijas Strupule, *Decorative Painting in Riga Interiors: 16th Century — Third Quarter of the 18th Century* (408 pages), which is part of the monograph series "Dissertations of the Institute of Art History of the Latvian Academy of Art", established by IAH, as VII, the latest edition. Seven years have passed since the defence of doctoral thesis by *Dr. art.* Vijas Strupule (16.09.2016), which has allowed her to get even deeper into the topic of the study and significantly enrich the research with high-quality, diverse, carefully selected, and updated illustrative material — a total of 226 images. The main text of the monograph is complemented by a wide scientific apparatus: a list of used literature (a selection), a dictionary of terms, an index of persons, an index of places, buildings, and addresses, a list of figure legends (in Latvian, English, and German), summaries (in English and German). The following appendices have a significant newly created scientific value: the chronological table of the activities of Riga painters, the chronological review of the works of master Cord Meyer.